

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Yritysvastuudirektiivin tuomat muutokset kansalliseen vahingonkorvaussääntelyyn

Yritysvastuun asettamat toimintarajat yrityksille

Muuttuva ja uudistuva ympäristösääntely
ON-työ

Laatija:
Salla Puoskari

17.12.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ON-työ

Oppiaine: Muuttuva ja uudistuva ympäristösääntely

Tekijä: Salla Puoskari

Otsikko: Yritysvastuudirektiivin tuomat muutokset kansalliseen vahingonkorvausvastuusääntelyyn

Ohjaaja: Aleksi Heinilä

Sivumäärä: VII + 28 sivua

Päivämäärä: 17.12.2024

Tiivistelmä: Yritysten toiminta kansainvälisillä markkinoilla voi olla tuhoisaa ympäristölle, kun kestävä toiminnan sijaan tavoitteena on saada mahdollisimman suuri tuotto. Suurten kansainvälisesti toimivien yritysten on helppo myös ulkoistaa ympäristölle haitallinen toiminta pois yrityksen välittömän toiminnan ulkopuolelle, jotta se itse näyttäisi päällisin puolin vastuulliselta toimijalta. Uuden yritysvastuudirektiivin tavoitteena on asettaa suuret kansainväliset yritykset, joilla on taloudellinen ja tiedollinen mahdollisuus estää, lopettaa ja poistaa ympäristölle haitallisia vaikutuksia, vastuuseen sen toimintaketjussa tapahtuvista haitallisista vaikutuksista.

Tutkielmani tarkoituksena on selventää yritysvastuun kehittymistä EU:ssa ja se sisällön täsmentymistä viime vuosina. Lisäksi tarkoitukseni on avata, miten uusi yritysvastuudirektiivi tulee muuttamaan Suomen vahingonkorvausoikeutta sekä sitä, miten korvausvastuu kohdistuu uuden direktiivin implementoinnin jälkeen. Vastaan tutkimuksessani seuraaviin kysymyksiin: Miten yritysvastuu on kehittynyt EU:ssa? Miten yritysvastuudirektiivi vaikuttaa kansalliseen lainsäädäntöön ja yritysten vastuun kohdentumiseen vahingonkorvausasioissa Suomessa? Sekä miten direktiivin tavoitteet näkyvät ympäristövahinkovastuun sääntelyssä?

Käytän metodina tutkimuksessani lainoppia ja oikeusvertailua. Keskeisinä aineistoina on yritysvastuudirektiivi, johon tutkielmani perustuu, sekä kansallinen sääntely, erityisesti vahingonkorvauslaki ja ympäristövahinkolaki. Näiden lisäksi tärkeinä lähteinä toimii työ- ja elinkeinoministeriön toteuttamat oppaat ja selvitykset koskien yritysvastuuta sekä yritysvastuuta käsittelevä oikeuskirjallisuus.

Tutkimukseni johtopäätös on, että yritysvastuu on käsitteenä täsmentynyt ensin kansainvälisen soft-law:n kautta yksittäisiin kansallisiin lakeihin ja sen myötä osaksi unionin oikeutta, sääntelyn yhtenäistämiseksi. Yritysvastuu ei tarkoita enää pelkästään yrityksen omaa vastuuta sen välittömistä omista toimistaan, vaan vastuu ulotetaan sen koko toimintaketjun laajuudelle. Suomen ympäristövahinkojen korvattavuus on jo nyt ankaralla vastuulla korvattavaa, mutta jatkossa korvausvastuuseen voi joutua myös varsinaisen vahingonaiheuttajan sijasta se yritys, jonka toimintaketjun osana vahingonaiheuttaja toimii. Suomen tulee yritysvastuudirektiiviä implementoidessaan erityisesti painottaa kansallisessa yritysvastuulaissaan yhteistyön merkitystä sekä toimintatapojen muutosta, sillä nämä ovat yritysvastuudirektiivin tavoitteet sen sääntelyn taustalla. Varsinaista yritysvastuudirektiivin tehokkuuden arviointia joudutaan odottamaan siihen asti, että Suomi saa implementointitoimensa päätökseen ja kansallisista lakia päästään soveltamaan. Selvää kuitenkin on, että direktiivin alaan kuuluvat yritykset eivät vastaa sellaisista ympäristövahingoista, joihin heillä ei ole huolellisuusvelvoitteen asiallisella noudattamisellakaan ollut mahdollista vaikuttaa. Korvausvastuu ei siten ole kaikenkattava.

Avainsanat: Ympäristöoikeus, Vahingonkorvaus, Yritysvastuu, Yritysvastuudirektiivi

Sisällysluettelo

Lähteet.....	IV
Lyhenteet.....	VII
1 Johdanto.....	1
1.1 Taustoitusta.....	1
1.2 Tutkimuksen kohde.....	2
1.3 Pohjalla oleva seminaarityö	2
2 Nykytila	3
2.1 Ympäristövahinkojen korvaamisen nykytila	3
2.2 Suomen historia yritysvastuusäntelyssä	4
2.3 Muiden maiden vertailukohtia	6
3 Yritysvastuudirektiivi.....	8
3.1 Direktiivin sisältö	8
3.2 Huolellisuusvelvoite.....	9
4 Raportointivelvollisuus	12
4.1 Velvollisuuden laajuus.....	12
4.2 Kestävyyseraportointidirektiivi	13
4.3 Laiminlyönnin vaikutus	14
5 Mikä muuttuu?	15
5.1 Direktiivin mukainen vahingonkorvausvastuu.....	15
5.2 Uudistuksen tuomat haasteet vahingonkorvausvastuun määräytymisessä ...	20
5.3 Yrityksen oma mahdollisuus vaikuttaa omaan vastuuseensa	21
6 Tuomioistuinkäsittely	23
6.1 Asianosaiset.....	23
6.2 Kanneoikeus.....	23
6.3 Oikeustapauksia.....	25
7 Johtopäätöksiä.....	26

Lähteet

Kirjallisuus

Hollo, Erkki – Utter, Robert – Vihervuori, Pekka: Ympäristövahinkolaki. 2. uudistettu painos. Helsinki: Alma Talent, 2018.

Jokela, Antti: Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu: Oikeudenkäynti II 3. uudistettu painos, 2013.

Kuusiniemi, Kari – Ekroos, Ari – Kumpula, Anne – Vihervuori, Pekka: Ympäristöoikeus. 4. uudistettu Painos. Helsinki: Alma Talent, 2013

Pentikäinen, Satu – Sorsa, Kaisa: Monimuotoisuus Osana Yritysten sosiaalista yhteiskuntavastuuta – arvonluonnin uusi väline. Liikejuridiikka 1/2024

Rajavuori, Mikko – Salminen, Jaakko: Yritysvastuulait ja ylikansallisen arvoketjun oikeudellinen käsitteellistäminen. Lakimies 3–4/2019.

Vanhala, Anne – Ristaniemi, Michael – Dahlqvist, Meri: Yritysvastuu & oikeus Helsingin Kamari Oy ja tekijät, 2022.

Virallislähteet

HE 20/2023 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kirjanpitolain sekä tilintarkastuslain muuttamisesta sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi

HE 165/1992 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ympäristövahinkojen korvaamisesta ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Työ- ja elinkeinoministeriö: TEM082:00/2022: Hallituksen esitys, yritysten kestävyysraportointi (CSRD-direktiivi)

Työ- ja elinkeinoministeriö: Yritykset 2020:42: Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista

Työ- ja elinkeinoministeriö: Yritykset 2022:24: Arviomuistio asianmukaisen huolellisuuden veloitteesta, kansallisen yritysvastuulain arviointia.

Työ- ja elinkeinoministeriön opas 2019:5: OECD:n asianmukaisen huolellisuuden ohjeet vastuulliseen liiketoimintaan

Lakialoite LA 3/2023 vp: Lakialoite laiksi järjestökanteesta työsuhteeseen liittyvässä riita-asiassa

Oikeustapaukset

Suomi:

KHO 2023:62

KKO 2011:62

Muut maat:

Doe v. Wal-Mart Stores Inc. No. 26012, 29335

Lungowe v. Vedanta Resources plc. (2019) UKSC 20.

Medialähteet

Ecobio manager: CSRD-direktiivi pähkinänkuoressa - Yritysten kestävyysraportointi. Osoitteessa: <https://ecobiomanager.com/fi/csrd-direktiivi-pahkinankuoressa-yritysten-kestavyysraportointi/> (luettu: 6.10.2024)

Edilex: Suomen ensimmäinen ilmasto-oikeudenkäytin vireille – Greenpeace ja Suomen luonnonsuojeluliitto valittavat valtion ilmastopäätöksestä riittämättömien hiilinielutoimien takia. 22.11.2022. Osoitteessa: <https://www.edilex.fi/uutiset/80281> (luettu: 7.10.2024)

Finnwatch: Hallitus uhkaa kaataa yritysvastuudirektiivin 01/02/2024. Osoitteessa: <https://finnwatch.org/fi/uutiset/hallitus-uhkaa-kaataa-yritysvastuudirektiivin> (luettu: 5.10.2024)

Sap.com Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz (LkSG) – Saksan toimitusketjun huolellisuusvelvoitelaki. Osoitteessa: <https://www.sap.com/finland/products/spend-management/lksg.html> (Luettu: 28.11.2024)

Tek.fi: Ammattiliittojen kanneoikeus edistäisi työmarkkinoiden toimivuutta. 8.5.2014.

Osoitteessa: <https://www.tek.fi/fi/uutiset-blogit/ammattiliittojen-kanneoikeus-edistaisi-tyomarkkinoiden-toimivuutta> (luettu: 6.10.2024)

Washington Legal Foundation – Doe v. Wal-Mart stores, inc. Osoitteessa:

<https://www.wlf.org/case/doe-v-wal-mart-stores-inc/> (Luettu 2.12.2024)

Yle – EU:n yritys vastuudirektiivi sai viimeinkin jäsenmaiden määränemmistön tuen –

Suomi tuki. Osoitteessa: <https://yle.fi/a/74-20079416> (Luettu 15.12.2024)

Muut lähteet

KPMG: Aiempaa pienemmät yritykset lakisääteisen kestävyysraportoinnin piiriin.

Osoitteessa: <https://kpmg.com/fi/fi/home/Pinnalla/2024/01/aiempaa-pienemmat-yritykset-lakisaateisen-kestavyysraportoinnin-piiriin.html> (Luettu 7.10.2024)

Lyhenteet

EU	Euroopan unioni
OECD	Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö
HE	Hallituksen esitys eduskunnalle
KKO	Korkein oikeus
KHO	Korkein hallinto-oikeus
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Taustoitusta

Yritysten vastuuton toiminta markkinoilla on jo pitkään puhututtanut päättäjiä EU:ssa. Mahdollisimman suuren taloudellisen hyödyn saavuttamiseksi yritykset keskittyvät entistä enemmän taloudelliseen tehokkuuteen, kestävyys sijasta. Saamme jatkuvasti lukea uutisista tapauksista, joissa yritykset ovat aiheuttaneet vahinkoja ympäristölle. Harmillisen usein tapaukset ovat sellaisia, että ne olisi voitu välttää huolellisella toiminnan arvioinnilla ja suunnittelulla. Yritykset tekevät muutoksia toimintaansa vasta silloin, kun siitä ympäristölle aiheutuvat negatiiviset vaikutukset vaikuttavat julkiseksi tulon jälkeen vahingollisesti yrityksen imagoon. Tästä johtuen useat EU:n jäsenvaltiot ovat alkanet säätämään omia kansallisia yritys vastuulakejaan, jotta vältettävissä olevilta ympäristövahingoilta tosiasiallisesti vältyttäisiin.¹ Yritysvastuulla tarkoitetaan, nimensä mukaisesti, yrityksen vastuuta omasta toiminnastaan ja sen aiheuttamista vaikutuksista. Kansallisten lakien yhtenäistämiseksi, sekä kansainvälisillä markkinoilla toimivien yritysten toimintaan liittyvien sääntöjen samaistamiseksi Euroopan Unioni (EU) antoi Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2024/1760 Yritysten kestävästä toiminnasta koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 ja asetuksen (EU)2023/2859 muuttamisesta 13.6.2024 (myöhemmin yritys vastuudirektiivi). Direktiivi on uusi säädös, joka nimenomaisesti vaatii yrityksiä vastuulliseen toimintansa vaikutusten arviointiin sekä haitallisten vaikutusten ehkäisemiseen, lopettamiseen ja poistamiseen.

Yritysvastuu sekä siihen liittyvä uusi direktiivi ovat herättäneet paljon keskustelua niin oikeuskirjallisuudessa kuin julkisuudessaakin.² Aihe on ajankohtaisuuden lisäksi herättänyt keskustelua erityisesti siitä syystä, että hyväksytty direktiivi sisältää paljon kompromissitekstiä

¹ Ranskassa säädettiin 2017 kansallinen yritys vastuulaki koskien ihmisoikeuksia ja ympäristöä ja Saksassa vastaava laki ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskien hyväksyttiin vuonna 2021. Myös muissa maissa kuten Hollannissa ja Norjassa on säädetty kansallinen yritys vastuulaki, mutta lain piiristä on jätetty pois ympäristöön liittyvät velvoitteet

² Esimerkiksi Satu Pentikäinen ja Kaisa Sorsa kirjoittivat Liikejuridiikka 1/24 lehdessä artikkelin ”Monimuotoisuus osana yritysten sosiaalista yhteiskuntavastuuta – arvonluonnin uusi väline”, joka kirjoitettiin yrityksiin kohdistuvista odotuksista ja yritys vastuudirektiivistä, kun vielä näytti siltä, että direktiivi jäisi pöydälle, eikä sopua saataisi aikaan. Media keskustelua direktiivi on voimaan tultuaan herättänyt esimerkiksi Ylellä, joka puolestaan kirjoitti uutisessaan 15.3.2024 ”EU:n yritys vastuudirektiivi sai viimeinkin jäsenmaiden määräänemmistön tuen – Suomi tuki” direktiivin hyväksymisprosessista ja sen vaikutuksista. Yritysvastuusta yleisesti on puolestaan kirjoittanut Anne Vanhala ja Michael Ristaniemi kirjassaan Yritysvastuu ja Oikeus 2022.

ja on tästä johtuen jäänyt sisällöltään paikoin melko epätarkaksi. Tämä tulee mitä todennäköisemmin aiheuttamaan jäsenvaltioille tulkintavaikeuksia sekä haasteita sovittaa direktiivin sisältö osaksi kansallista lainsäädäntöä. Aiheen ympäriltä on tehty jo aikaisemmin jonkin verran tutkimusta, mutta tällä hetkellä tutkimukseni on ensimmäinen direktiivin asettaman vahingonkorvausvelvollisuuden tuomista muutoksista Suomessa direktiivin astuttua voimaan velvoittavana oikeutena.

1.2 Tutkimuksen kohde

Tutkimukseni tarkoituksena on valaista yritysvastuun muodostumisen kautta sen vaikutuksia yrityksen vastuun suuntautumisesta ympäristövahingon sattuessa. Tarkoitukseni on lisäksi antaa suosituksia siitä, kuinka direktiiviä voisi Suomessa tulkita ja miten se tulisi saattaa osaksi Suomen oikeusjärjestelmää. Tutkimukseni keskittyy yritysvastuun kehittymisen kautta erityisesti siihen, miten vahingonkorvausvastuu tulee jatkossa kohdentumaan yrityksen liiketoimintaketjussa. Kansainvälinen ulottuvuus sitoutuu osaksi tutkielmaani, sillä osassa Euroopan valtioissa on jo säädetty kansallinen yritysvastuulaki ennen unionin direktiiviä, ja siksi näissä maissa yritysvastuu on jo saanut konkretiaa.

Tarkastelen tutkimuksessani erityisesti seuraavia kysymyksiä:

1. Miten yritysvastuu on kehittynyt EU:ssa?
2. Miten yritysvastuudirektiivi vaikuttaa kansalliseen lainsäädäntöön ja yritysten vastuun kohdentumiseen vahingonkorvausasioissa Suomessa?
3. Miten direktiivin tavoitteet näkyvät ympäristövahinkovastuun sääntelyssä?

Hyödynnän tutkimuksessani pääsääntöisesti lainopillista tutkimusotetta. Oikeusvertailevan tutkimuksen piirteitä hyödynnän erityisesti luvussa 2, jossa otan vertailukohdiksi muiden maiden kansallisia yritysvastuusääntelyitä sekä kappaleessa 6, joissa pohdin yritysvastuuta konkretisoineita oikeustapauksia.

1.3 Pohjalla oleva seminaarityö

Tämän notaarityön pohjana on Verna Niskasen kanssa yhdessä tehty seminaarityö, jota olen itse laajentanut ja muokannut. Kappaleessa 4.3 liittyen raportointivelvollisuuden laiminlyömiseen on pohjalla Niskasen teksti, johon olen itse tehnyt lisäyksen liittyen

johtoyrityksen huolellisuusvelvoitteeseen liittyvien toimien todentamiseen vahingonkorvausvastuun kohdentamisen osalta. Kappale 5.2 on Niskasen kirjoittama, tähän kappaleeseen olen itse tehnyt vähäisiä muutoksia liittyen kirjoitusasuun ja tekstin yhtenäisyyteen. Kappale 6.3 perustuu Niskasen tekstiin ja olen tähän tehnyt lisäyksiä lähinnä punaisen langan säilyttämiseksi ja luettavuuden helpottamiseksi. Muuten olen kirjoittanut Niskasen kappaleet nykytilasta ja raportointivelvollisuudesta uudestaan uudesta näkökulmasta.

2 Nykytila

2.1 Ympäristövahinkojen korvaamisen nykytila

Suomessa ympäristövahinkojen korvaamisesta säädetään ympäristövahinkolaissa 1994/737.³ Sääntelyn taustalla on käsitys siitä, etteivät vahingonkorvauslain 1974/412 säännökset ole riittäviä ja tarpeeksi tehokkaita ympäristövahinkojen korvaamiseksi, sillä ympäristövahingot korvataan tuottamuksesta riippumatta.⁴ Ympäristövahinkolaki on erityislaki ja sen säännöksiä sovelletaan vain siinä mainituissa tilanteissa, muissa tilanteissa ympäristövahinkojenkin osalta sovelletaan yhä vahinkojen yleislakia, vahingonkorvauslakia. Ympäristövahingolla tarkoitetaan tietyllä alueella harjoitetusta toiminnasta johtuvaa vahinkoa, jonka seurauksena on aiheutunut (1) veden, ilman tai maaperän pilaantumisesta, (2) melusta, tärinästä, säteilystä, valosta, lämmöstä tai hajusta, taikka (3) muusta vastavasta häiriöstä (1 §). Kun tuottamus puuttuu, vahinko on voitu aiheutua esimerkiksi onnettomuudesta tai satunnaisesta tapahtumaketjusta, joka on sittemmin saanut aikaan ympäristöllisen muutoksen.⁵

Ympäristövahinkojen korvausvastuun lähtökohtana on niin sanottu aiheuttamisperiaate, jonka mukaan se, joka aiheuttaa ympäristölle vahinkoa, on velvollinen myös korvaamaan siitä aiheutuneet kustannukset.⁶ Yritysoikeudellisesti aiheuttamisperiaate ei voi olla absoluuttinen, sillä yrityksen toimien taustalla on aina luonnollinen henkilö, esimerkiksi yrityksen työntekijä. Yrityksen vastuu voidaan kuitenkin nähdä yhtenäisenä siten, että se kattaa kaiken sen toiminnan, mitä yrityksen nimissä tehdään ja siten myös vastuun sen toiminnasta aiheutuvista

³ Laki ympäristövahinkojen korvaamisesta 19.8.1994/737

⁴ HE 165/1992, Esityksen pääasiallinen sisältö

⁵ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s.2.

⁶ Kuusiniemi – Ekroos – Kumpula – Vihervuori 2013 s.86

vaikutuksista. Yrityksen vastuuta työntekijöidensä toimista kutsutaan isännänvastuiksi. Isännänvastuusta säädetään Vahingonkorvauslain 1974/412 3 luvun 1 §:ssä, jonka mukaan työnantaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka työntekijä virheellään tai laiminlyönnillään työssä aiheuttaa. Uusi yritysvastuudirektiivi voidaan käsittää isännänvastuun uudeksi ilmentymäksi, jossa taustalla toimivat suuret kansainväliset yritykset ottavat vastuun toimintaketjunsä osana toimivien pienten ja keskisuurten yritysten toiminnasta.

Syy-yhteydestä säädetään ympäristövahinkolain 3 §:ssä, minkä mukaan ympäristövahinko korvataan, jos voidaan todeta, että toiminnan ja vahingon välinen syy-yhteys on todennäköinen. Näyttökynnystä on alennettu ja kantajan näytettäväksi riittää, että on todennäköistä, että vastaaja on vahingon aiheuttaja.⁷ Tällä on erityistä merkitystä erityisesti siitä syystä, kun pohditaan sitä näyttötaakkaa, jota vahingon kärsineen tulee näyttää toteen asianosaisperusteen olemassaoloksi ja korvausten saamiseksi. Oikeudenkäynnin asianosaisten määrittelyä käsittelen syvemmin kappaleessa 6.

Nykyisen ympäristövahinkosääntelyn voidaan nähdä olevan tehotonta ja voimatonta suurten kansainvälisesti toimivien yritysten osalta, jotka usein ulkoistavat tällaiset toimet pienemmille yrityksille ja sellaisiin valtioihin, joissa vahinkojen korvaamiseen ja ympäristön tilan ennallistamisen tärkeyteen ei panosteta yhtä hyvin. Suuret kansainvälisesti toimivat yritykset dominoivat kansainvälisiä markkinoita ja yhden valtion on hankala saada heidät vastuuseen toimistaan. Ongelma ei kytkeydy pelkästään näihin edellä mainittuihin suuryrityksiin, mutta myös kansallisiin suuryrityksiin, jotka yrittävät ulkoistaa yrityksen vastuun esimerkiksi tytäryhtiön vastuuksi tai ulkoistamalla tällaisen toiminnan kokonaan. Tällöin on vaarana, että suuret yritykset, joilla olisi taloudellinen ja tiedollinen mahdollisuus välttää vahinkojen tapahtuminen, jäävät kokonaan korvausvastuun ulkopuolelle, kun pienet ja keskisuuret yritykset joutuvat vastuuseen vahingosta.

2.2 Suomen historia yritysvastuusääntelyssä

Suomessa alettiin pohtia lainsäädännöllistä tarvetta yritysvastuun kansalliselle säätämiseksi vuonna 2020. Työ- ja elinkeinoministeriö julkaisi oikeudellisen selvityksen yritysvastuulaista 2022:42. Lainsäädäntöhankkeen tutkiminen kansallisesti sai alkunsa, kun Euroopan Unionissa

⁷ Hollo – Utter – Vihervuori 2018 s.18

alettiin pohtia unionin laajuista yritys vastuuta ja siihen liittyvää huolellisuusvelvoitetta.⁸ Hankkeen tavoitteena oli säätää kansallinen yritys vastuulaki, jossa asetettaisiin yrityksille vastuu toimintansa aiheuttavista vaikutuksista sekä velvollisuus raportoida tehdyistä toimista.

Suomessa on ollut jo pitkään vahvaa ympäristönsuojelua koskevaa lainsäädäntöä ja jopa perustuslaissa asti on asetettu jokaiselle vastuu ympäristöstä (PL 20 §).⁹ Yrityksiä koskeva vastuu omasta toiminnastaan aiheutuvista vaikutuksista vain vahvistaisi jo tätä periaatetta. Yrityksellä on jo nyt olemassa lainsäädännöllinen velvollisuus huolehtia siitä, ettei sen omassa toiminnassaan aiheudu vahinkoja ympäristölle. Tämä vastuu ei kuitenkaan ole ulottunut yrityksen välittömän toiminnan ulkopuolelle sen liikekumppaneiden toimintaan ja tähän mahdollinen kansallinen yritys vastuulaki olisi tehokkaasti puuttunut.

Työ- ja elinkeinoministeriö julkaisi myöhemmin 2022 arviomuistion asianmukaisen huolellisuuden velvoitteesta.¹⁰ Muistiossa todettiin, että tällaista vahvaa ympäristösäätelyä tarvitaan juuri siitä syystä, että vaikka osassa maailmaa päästöt ovat laskeneet paljon viimeisten vuosikymmenten aikana, kuitenkin toisaalla päästöt ovat kääntyneet hurjaan nousuun.¹¹ Tällä tarkoitetaan jo edellä mainitsemaani faktaa siitä, että globaalit yritykset ovat siirtäneet saastuttavia toimintojaan pois sellaisista kehittyneistä valtioista, jotka ovat kiristäneet ympäristöpolitiikkaansa, sellaisiin valtioihin, jotka eivät kehitysasteeltaan ole vielä sanktioineet ympäristöä saastuttavia toimia maillaan. Tällainen toimintamalli ei ole kestävä ja siihen voidaan puuttua erityisesti varmistamalla se, että yritykset huolehtivat siitä, etteivät heidän liikekumppaninsa toimi huolellisuusvelvoitetta vastaan ja saastuta ympäristöä aiheuttomasti.

Kansallisen yritys vastuulain arviointi ei lopulta johtanut lain säätämiseen. Suomessa nähtiin tarkoituksenmukaisempana odottaa EU:lta säätelyä yritys vastuusta. Tämä voidaan nähdä ymmärrettävänä sillä, jos EU:lta tuleva säätely eroaa vahvasti kansallisesta säätelystä, jouduttaisiin vastikään julkaistua lakia muuttaa vastaamaan EU:ta. Kuitenkin kansallinen laki

⁸ Työ- ja elinkeinoministeriö 2020:42 s.12

⁹ PL 20§: Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.

¹⁰ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24

¹¹ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24 s.18

on aina tehokkaampaa kuin suurten valtioiden kanssa kompromissina syntynyt EU-säädös. Nähtäväksi jää, kuinka Suomi aikoo toteuttaa uuden yritys vastuudirektiivin implementoimisen.

2.3 Muiden maiden vertailukohtia

Yritysvastuulait ovat melko tuore ilmiö niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla, vaikkakin erilaista sääntelyä on ollut olemassa ennen yritys vastuudirektiivin voimaantuloa.¹² Jäsenmaiden välillä on eroja siinä, miten paljon heillä on jo ennestään olemassa direktiivin kanssa yhdenmukaista vastuusääntelyä. Ennen huolellisuusvelvoitteen tuomaa yhtenäisyyttä eroja maiden kansallisissa yritys vastuulaeissa löytyy muun muassa selonottovelvoitteen, soveltamisalan sekä seuraamusten suhteen. Muiden maiden yrityksiin kohdistuvaa ympäristösääntelyä tarkasteltaessa on huomioitava, että läheskään kaikissa maissa yritys vastuusääntely ei kata yritysten aiheuttamia ympäristövahinkoja. Tästä johtuen vertailukohtina on maat, joiden kansallinen yritys vastuusääntely kattaa ihmisoikeuksien lisäksi myös ympäristönäkökulman.

Ranskassa säädettiin yritys vastuuta koskeva laki jo vuonna 2017. Laki kattoi yhtiön oman toiminnan lisäksi sen määräysvallassa olevien yhtiöiden toiminnan.¹³ Ranskan laki sisältää yrityksille velvoitteen laatia ja toteuttaa huolellisuussuunnitelma. Suunnitelmassa yrityksen tulee yhdessä sen sidosryhmien kanssa kertoa ne toimet, joilla yhtiö tulee tunnistamaan ja ehkäisemään suoraan tai välillisesti sen toiminnasta aiheutuvat ympäristövahingot.¹⁴ Ranskan laki sisältää paljon samoja teemoja mitä lopulta otettiin mukaan yritys vastuudirektiiviin. Laki sisälsi esimerkiksi mahdollisuuden, jos huolellisuusvelvoitetta rikotaan, nostaa kanteen yritystä vastaan.¹⁵ Tämä huolellisuusvelvoite koski vain suuria yrityksiä, joiden työntekijämäärä on Ranskassa rekisteröidyissä yhtiöissä tai tytäryhtiöissä kahden perättäisen tilikauden ajan vähintään 5000 tai vähintään 10 000 työntekijää yhtiössä itsessään tai sen Ranskaan tai muihin maihin rekisteröidyissä tytäryhtiöissä.¹⁶

Saksassa reagoitiin uuteen yritys vastuusääntelyyn etuajassa ja siellä tuli voimaan uusi yritys vastuulaki aiemman tilalle 1. tammikuuta 2023 (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz,

¹² Rajavuori – Salminen 2019, s.394

¹³ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24 s.45

¹⁴ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24 s.45

¹⁵ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24 s.46

¹⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24 s.45

LkSG).¹⁷ Lain piiriin kuuluvat kaikki yritykset, joilla on 1000 työntekijää Saksassa. Työntekijöiden määrään liittyvää soveltamiskynnystä alennettiin 1. tammikuuta 2024.¹⁸ Myös Saksan lailla on paljon yhteisiä liitekohtia uuden yritys vastuudirektiivin kanssa. Yritysten tulee suorittaa toiminnan riskiarvio ja julkaista menettelylinjat. Myös Saksan laki sisältää yritykselle vahvan velvollisuuden vaikuttaa suoraan yrityksen toimittajiin ja ottamaan huolellisuusvelvoitteen mukaiset toimet ja vaatimukset huomioon toimittajia valittaessa. Yrityksen tulee myös dokumentoida se, mitä toimia se toteuttaa huolellisuusvelvoitteeseen liittyen. Tällä on erityistä painoarvoa silloin, kun tutkittavaksi tulee yrityksen mahdollinen velvoitteen rikkominen ja siitä seuraava jopa mahdollinen yrityksen sulkeminen pois julkisista hankinnoista.¹⁹ Huolellisuusvelvoitteen rikkominen ei kuitenkaan, toisin kuin Ranskan laki, aiheuta uusia siviilioikeudellisia vastuita, kuten esimerkiksi vahingonkorvausvastuuta.²⁰ Lisäksi Saksan laki ei etenkään ympäristövastuun osalta ole kattavuudeltaan yritys vastuudirektiiviä vastaava ja lakia joudutaan kansallisen implementoinnin myötä monilta osin täydentämään.

Yritysvastuu ei siten ole unionissa uusi oikeuskonsepti. Kuitenkin useat yritykset toimivat nykyään kansainvälisellä tasolla ja siksi ylikansalliset sääntelykehikot ovat helpommin ymmärrettäviä sellaisille yrityksille, joiden toiminta sijoittuu useaan valtioon. Yritys vastuudirektiivi on poliittinen kompromissi, mutta hyvä alku yritys vastuun kehittämiseksi unionin tasolla ja yhtenäisen vastuukehikon luomiselle. Vaikka yksittäiset kansalliset lainsäädännöt voivat yksittäin olla tehokkaampia, kuin usean maan kompromissin tuloksena tehdyt, on unionin yhteisen talouspolitiikan kannalta tehokkaampaa, että sillä on myös yhteinen vastuusääntely yrityksille.

¹⁷ Sap.com Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz (LkSG) – Saksan toimitusketjun huolellisuusvelvoitelaki

¹⁸ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24 s.47

¹⁹ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24 s.51

²⁰ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:24 s.47

3 Yritysvastuudirektiivi

3.1 Direktiivin sisältö

Uudella yritysvastuudirektiivillä säädellään yritysten vastuuta tarkastella omaa toimintaansa koko toimintaketjun laajuudelta sekä mahdollisuutta joutua korvausvastuuseen, jos se laiminlyö tätä velvollisuutta.

Yritysvastuulla tarkoitetaan yrityksen vastuuta niistä vaikutuksista, joita aiheutuu sen omasta toiminnasta.²¹ Omalla toiminnalla tarkoitetaan yrityksen sisäisen toiminnan lisäksi kaikkea sitä toimintaa, johon yritys on kytköksissä. Yrityksillä on siten vastuu itseään sekä sen sidosryhmiä kohtaan. Sidoryhmillä puolestaan tarkoitetaan työntekijöiden lisäksi kaikkia niitä osapuolia, joiden oikeuksiin tai etuihin yrityksen tai sen liikekumppaneiden toiminta vaikuttaa tai voi vaikuttaa (artikla 3.1,14). Yhtenä sidosryhmänä voidaan pitää itse luontoa ja ympäristöä,²² mikä tarkoittaa yrityksen vastuuta ottaa huomioon ympäristönsuojelu kaikessa sen toiminnassa ja toimintaketjussa.²³

Yritysvastuudirektiiviä sovelletaan artiklan 2 mukaisesti sellaisiin yrityksiin joilla on keskimäärin 1000 työntekijää ja joiden maailmanlaajuinen nettoliikevaihto on yli 450 miljoonaa euroa, yrityksiin jotka eivät saavuttaneet näitä raja-arvoja, mutta ovat kuitenkin sellaisen ryhmän perimmäinen emoyhtiö joka on saavuttanut kyseiset raja-arvot jonka osalta on hyväksytty konsernitilinpäätös tai se olisi pitänyt hyväksyä, sellaiset franchising- tai lisenssisopimus yritykset, jos rojaltit olivat yli 22,5 miljoonaa euroa ja yrityksen maailmanlaajuinen nettoliikevaihto yli 80 miljoonaa euroa viimeisimpänä tilivuotena. Samat ehdot koskevat EU:ssa perustettuja yrityksiä sekä kolmansien maiden yrityksiä, jotka täyttävät edellä mainitut ehdot unionissa. Direktiivin alaan kuuluvia yrityksiä kutsutaan jatkossa tutkimuksen yhtenäisyyden helpottamiseksi yhteisnimellä johtoyritys.

Direktiivin soveltuvuuden ala ei kuitenkaan rajoitu pelkästään näihin edellä mainittuihin johtoyrityksiin, vaan ulottaa sen myös välillisesti kaikkiin niihin yrityksiin, jotka toimivat osana direktiivin alaisen yrityksen toimintaketjua. Direktiivi sisältää velvollisuuden johtoyrityksille

²¹ Vanhala, Ristaniemi 2022, s.21

²² Vanhala, Ristaniemi, 2022 s.21

²³ Yritysvastuudirektiivi, resitaali 5

tarkastella niiden toimintaa koko toimintaketjun laajuudelta ja täten direktiivin vaikutukset kohdistuvat välillisesti kaikkiin toimintaketjuun kuuluviin yrityksiin (artikla 1.1,1). Tämä tarkoittaa, että johtoyrityksellä on itsellään velvollisuus ehkäistä, rajoittaa ja poistaa ympäristölle haitallisia vaikutuksia omassa tosiasiallisessa toiminnassa, mutta myös velvollisuus pyrkiä siirtämään yritys vastuudirektiivin sisältämät velvoitteet edelleen sopimuskumppaneilleen ja heidän sopimuskumppaneilleen koko toimintaketjun laajuudelta. Johtoyrityksen on siten pyrittävä huolehtimaan, että kaikki sen toimintaketjuun kuuluvat yritykset toimivat vastuullisesti, arvioivat toimintansa vaatimuksia sekä ehkäisevät, lopettavat ja poistavat mahdolliset tai tosiasialliset haitalliset vaikutukset direktiivin vaatimalla tavalla. Nämä vaatimukset eivät ulotu toimintaketjun osana olevan yrityksen koko toimintaan, vaan velvoite kohdistuu siihen ainoastaan siltä osin, kuin se on osa direktiivin alaan kuuluvan yrityksen toimintaketjua.

Direktiivin tarkoituksena on saada yritykset tarkastelemaan omaa toimintaansa ja siten ehkäisemään, lopettamaan tai poistamaan toiminnastaan sellaisia tekijöitä, jotka ovat ympäristölle haitallisia. Vahingonkorvausoikeuden näkökulmasta korvausvastuu voi syntyä esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, joissa johtoyritys ei ole tarkastellut toimintansa vaikutuksia ollenkaan, ei ole tarkastellut toimintansa vaikutuksia riittävästi tai ei ole suorittanut myöhemmin käsiteltäviä toimenpiteitä haitallisten vaikutusten ehkäisemiseksi, lopettamiseksi tai poistamiseksi. Se mitä direktiivissä tarkoitetaan johtoyrityksen velvollisuudesta pyrkiä siirtämään velvoitteet eteenpäin, jää kansallisen lainsäätäjän päätettäväksi. On kuitenkin selvää, että yrityksen tulee selkeästi yrittää vaikuttaa liikekumppaneidensa toimintaan, jotta vaatimus voidaan täyttää. Toimien tulee siten olla konkreettisia ja niistä tulee mahdollisuuksien mukaan mainita direktiivin vaatimissa raporteissa.

3.2 Huolellisuusvelvoite

3.2.1 OECD

OECD eli taloudellisen yhteistyön järjestö on tehnyt kattavan soft-law ohjeistuksen yrityksille asianmukaisesta huolellisuudesta. Soft-law ominaisuus tarkoittaa sitä, etteivät OECD ohjeet ole yrityksiä sitovia, vaan lähinnä suositusluonteisia ohjeita siitä, miten yritykset tulisi toimia vastuullisesti kansainvälisillä markkinoilla. Nämä ohjeet ovat kansainvälisesti tunnustettuja ja

muun muassa EU on hyödyntänyt niitä osana omaa yritysvastuusäätelyään.²⁴ Ohjeiden tarkoituksena on ollut nimenomaisesti edistää yhteisymmärrystä siitä, mitä asianmukaisella huolellisuudella tarkoitetaan.²⁵ Kansainvälisen yhteisymmärryksen saavuttaminen on tärkeää, jotta yritysten on helpompi noudattaa asianmukaista huolellisuutta koko toimintaketjussaan ja kaikessa toiminnassaan ympäri maailmaa. Yhteisymmärryksen saavuttaminen helpottaa yrityksiä myös laajentamaan esimerkiksi yritysvastuudirektiivin, joka on vahvasti velvoittavaa oikeutta, sisältämiä velvoitteita osaksi sellaista toimintaa, joka ei kuulu direktiivin soveltamisalaan.

Kuva 1. Asianmukaisen huolellisuuden prosessi ja sitä tukevat toimenpiteet

Kuvan lähde: TEM oppaat ja muut julkaisut – 2019:5 OECD:n asianmukaisen huolellisuuden ohjeet vastuulliseen liiketoimintaan s.22

OECD:n tekemä kaavio asianmukaisesta huolellisuudesta kuvaa mielestäni hyvin sitä prosessia, mitä toiminnan huolellinen arviointi yrityksiltä vaatii. Kuvan mukaiset prosessit ovat selkeästi nähtävissä myös yritysvastuudirektiivin sisältämässä huolellisuusvelvoitteessa. Yritysten tulee siten ensinnäkin sisällyttää vastuullinen toiminta osaksi yrityksen sisäisiä toimintamenetelmiä, tunnistaa ja arvioida haitalliset vaikutukset, pysäyttää, ehkäistä tai lievittää niitä, seurata tuloksia, tiedottaa yleisöä prosessista ja sen kulumisesta sekä saaduista

²⁴ Vanhala, Ristaniemi, Dahlqvist 2022, s.43

²⁵ Työ- ja elinkeinoministeriön opas 2019:5 OECD:n asianmukaisen huolellisuuden ohjeet vastuulliseen liiketoimintaan, alkusanat

tuloksista. Yrityksien tulee myös huolehtia korjaustoimenpiteistä, jos niiden toiminnasta on aiheutunut tosiasiallista haittaa tai vahinkoa.²⁶

3.2.2 Huolellisuusvelvoitteen sisältö yritysvastuudirektiivissä

Yritysvastuudirektiivin yksi pääteemoista on huolellisuusvelvoitteen sisällyttäminen osaksi yritysten riskiarviointia. Huolellisuusvelvoitteen varsinaisesta sisällöstä säädetään direktiivin 5 artiklassa, jonka mukaan jäsenvaltioiden on varmistettava, että yritykset noudattavat riskiperusteista ympäristöä koskevaa huolellisuusvelvoitetta. Huolellisuusvelvoite sisältää direktiivin alaisille yrityksille velvollisuuden tunnistaa ja arvioida, ehkäistä, lievittää ja lopettaa sekä korjata tosiasiallisia tai mahdollisia ympäristölle aiheutuvia vaikutuksia. Lisäksi huolellisuusvelvoite sisältää yrityksille velvollisuuden tehdä yhteistyötä sidosryhmien kanssa, perustaa ilmoitusmekanismin ja valitusmenettelyn seurata toimien vaikuttavuutta sekä huolehtia julkisesta viestinnästä. Velvoitteen sisältö on siten kuta kuinkin sama kuin OECD:n vastaavan velvoitteen.

Yrityksen huolellisuusvelvoitteen noudattamista seurataan, ja yrityksen tulee säilyttää kaikki asiakirjat sitä koskien vähintään viiden vuoden ajan (artikla 5.4). Huolellisuusvelvoitteen noudattamisen tarkistaminen voi tulla kyseeseen esimerkiksi yrityksen toimintaketjussa tapahtuneen vahingotapahtuman seurauksena. Huolellisuusvelvoitteen noudattamatta jättäminen voi siten laukaista vahingonkorvausvastuun. Yrityksen tulee tunnistaa ja arvioida tosiasialliset ja haitalliset vaikutukset (8 artikla), priorisoida ehkäisy-, lievennys-, lopettamis- tai minimointitoimenpiteet asian vakavuuden ja todennäköisyyden perusteella (9 artikla), ehkäistä tai ainakin lieventää mahdollisia haitallisia vaikutuksia (10 artikla), lopettaa tai ainakin minimoida tosiasialliset haitalliset vaikutukset (11 artikla) sekä tarpeen mukaan korjata tosiasialliset haitalliset vaikutukset (12 artikla) koko toimintaketjunsä laajuudelta. Jos yritys rikkoo näitä velvoitteita, se voi joutua korvausvastuuseen aiheutuneesta vahingosta. Yritys ei kuitenkaan ole vahingonkorvausvastuussa, jos vahingotapahtuma on aiheutunut yksin liikekumppanin toimesta (artikla 29.1,3). Käsittelen tarkemmin vahingonkorvausoikeuden sisältöä kappaleessa 5.

²⁶ TEM oppaat ja muut julkaisut – 2019:5 OECD:n asianmukaisen huolellisuuden ohjeet vastuulliseen liiketoimintaan s.22

4 Raportointivelvollisuus

4.1 Velvollisuuden laajuus

Raportointivelvollisuus on tärkeä osa johtoyrityksien huolellisuusvelvoitetta, sillä sen avulla pystytään seuraamaan sitä, että yritykset tosiasiallisesti toimivat velvoitteen määräämällä tavalla. Raportointivelvollisuus kuuluu osaksi huolellisuusvelvoitteen toteuttamista (5 artikla). Huolellisuusvelvoitteeseen liittyvien toimien raportointi auttaa myös yritystä itseään, sillä raportoinnin avulla yritys voi todentaa toimineensa huolellisuusvelvoitteen edellyttämällä tavalla.

Raportointivelvollisuudesta säädetään yritysvastuudirektiivin 16 artiklassa. Sen mukaisesti yritysten, tulee julkaista verkkosivuillaan yritysvastuudirektiivin vaatimista toimista. Komissio antaa viimeistään 2027 tarkemman säädöksen siitä, mitä kyseisen raportin tulee pitää sisällään, koskien erityisesti riittävän yksityiskohtaisia tietoja huolellisuusvelvoitteen kuvauksesta, tunnistetuista tosiasiallisista ja mahdollisista haitallisista vaikutuksista ja niiden vuoksi toteutetuista asianmukaisista toimenpiteistä (artikla 16.3). Tämän artiklan mukainen raportointivelvollisuus ei kuitenkaan koske yrityksen kestävä kehityksen raportointidirektiivin²⁷ (jäljempänä kestävyysraportointidirektiivi) 19 a, 29 a, tai 40 a soveltamisalaan kuuluvia yrityksiä. Kuitenkin myös kestävyysraportointidirektiivin soveltamisalaan kuuluvien yritysten tulee sisältää raporttiinsa kuvaus siitä, miten yritys on noudattanut huolellisuusvelvoitettaan.²⁸ Yritysvastuudirektiivi laajentaa siten myös kestävyysraportointidirektiivin soveltamisalaan kuuluvien yritysten raportointivelvollisuutta.

Vaikka raportoinnin laajuus täsmentyy vasta myöhemmin, on kuitenkin yrityksen itsensä kannalta tärkeää pitää raportointi mahdollisimman tarkkana. Vastuun välttämiseksi tärkeää on selventää raportissa mahdollisimman yksityiskohtaisesti kaikki ne toimet, joihin johtoyritys on tilivuoden aikana ryhtynyt. Komissio ottaa huomioon kestävyysraportointidirektiivin mukaiset standardit mahdollisimman yhdenmukaisen lopputuloksen säilyttämiseksi (artikla 16.3). Tällä

²⁷ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2022/2464 asetuksen (EU) N:o 537/2014, direktiivin 2004/109/EY, direktiivin 2006/43/EY ja direktiivin 2013/34/EU muuttamisesta yritysten kestävyysraportoinnin osalta. Annettu 14.12.2022.

²⁸ Yritysvastuudirektiivi, resitaali 64

varmistetaan se, että raportointi on huolellisuusvelvoitteeseen liittyen johtoyritysten välillä mahdollisimman yhtenäiset, eri oikeuslähteistä riippumatta.

4.2 Kestävyyseraportointidirektiivi

Kestävyyseraportointidirektiivi ei tule sovellettavaksi kaikkiin EU:n alueella toimiviin yrityksiin vaan sen soveltamiselle on rajatut kriteerit. Direktiivi laajensi sitä edeltäneen direktiivin (Direktiivi muiden kuin taloudellisten tietojen raportoinnista (EU) 2024/95) asettamia velvollisuuksia ja sen myötä myös yhä useampi yritys on direktiivin mukaisen raportointivelvollisuuden piirissä. Tähän lukeutuvat tilinpäätösdirektiivin (EU) 2013/34 3 artiklan 4 kohdan mukaiset suuret yritykset eli ne yritykset, jotka täyttävät vähintään kaksi artiklan mukaisista kriteereistä, joita ovat vähintään 20 000 000 euron taseen loppusumma, 40 000 000 euron liikevaihto sekä keskimäärin 250 työntekijää tilivuoden aikana.²⁹ Raportointivelvollisuus toteutetaan porrastetusti ja ensimmäiset direktiivin soveltamisalaan kuuluvat yritykset ovat velvollisia raportoimaan tietonsa vuoden 2024 tilikaudesta. Edellä mainittuihin yrityksiin kuuluvat ne suuryritykset sekä suurkonsernien emoyritykset, joilla on tilikauden aikana keskimäärin 500 työntekijää. Tilintarkastuslain (1141/2015) mukaan muut kuin edelliset kriteerit täyttävät raportointivelvolliset raportoivat tietonsa vuosien 2025–2028 tilikausista alkaen yrityksen suuruusluokan mukaisesti.

Direktiivin tavoitteena on parantaa yritysten kestävä kehityksen tavoitteiden seuraamista ja toteutumista yhteisellä kirjanpito- ja raportointisääntelyllä.³⁰ Tarkoituksena on sääntelyn avulla kehittää yritystoiminnan läpinäkyvyyttä sekä tehdä siitä avoimemmin vertailukelpoista. Suomessa direktiivin asettamat velvollisuudet otettiin huomioon tekemällä direktiivin edellyttämiä muutoksia yhteensä 14 eri lakiin, mukaan lukien kirjanpitolaki, tilintarkastuslaki sekä osakeyhtiölaki.³¹

Huolellisuusvelvoitteeseen liittyvän raportoinnin osalta merkityksellinen artikla kestävyseraportointidirektiivissä on erityisesti 19 a artikla, joka koskee yritysten toimintakertomusta. Sen mukaan toimintakertomukseen on jatkossa lisättävä myös tarpeelliset tiedot yrityksen vaikutuksista kestävyysseikkoihin ja se, miten nämä seikat vaikuttavat

²⁹ Ehtojen luvuissa on otettu huomioon Euroopan komission tekemä inflaatiohuojennus: KPMG (Aiempaa pienemmät yritykset lakisääteisen kestävyseraportoinnin piiriin).

³⁰ Ecobio manager: CSRD-direktiivi pähkinänkuoressa - Yritysten kestävyseraportointi. 2024

³¹ TEM082:00/2022

yrityksen kehitykseen, tulokseen ja asemaan. Näihin seikkoihin tulee yrityksen vastaisuudessa lisätä huolellisuusvelvoitteesta johtuvat kestävyysseikat, ainakin tosiasialliset ja mahdolliset haitalliset vaikutukset ja niiden ehkäisemiseksi, lieventämiseksi, korjaamiseksi tai poistamiseksi tehdyt toimenpiteet (alakohta f).

Merkityksellinen artikla on myös 29 a, joka koskee sitä, että toimintakertomukseen on lisättävä tarpeelliset seikat, jotta voidaan ymmärtää yrityksen vaikutukset kestävyysseikkoihin. Huolellisuusvelvoitteen osalta tämä tarkoittaisi ainakin sitä, että yrityksen tulee selventää johtoyrityksenä oma merkityksensä prosessissa. Lisäksi merkitystä on artiklalla 40 a, jonka mukaan myös kolmansien maiden emoyhtiöiden tulee selventää heidän oma merkityksensä prosessissa, silloin kun jäsenvaltiossa sijaitseva tytäryritys täyttää kooltaan vaadittavat edellytykset.

Kestävyysraportointidirektiivin soveltamisalaan kuuluvat yritykset soveltavat siis jatkossakin sen säännöksiä raportoinnin osalta. yritysten tulee raportteja tehdessään sisältää raportteihin myös ne toimet, joita huolellisuusvelvoitteen asianmukaiseksi noudattamiseksi on toteutettu.³² Ne yritykset, jotka eivät kuulu kestävyysraportointidirektiivin soveltamisalaan, soveltavat huolellisuusvelvoitteen osalta yritysvastuudirektiiviä, sekä komission tulevia ohjeita. Komission ohjeiden selkeyden ja yksiselitteisyyden merkitys korostuu, kun oikeuslähde raportointivelvollisuuden osalta vaihtelee sen mukaan, kumpaa direktiiviä yritys noudattaa sen osalta. Eri oikeuslähteistä huolimatta kaikkien yritysvastuudirektiivin soveltamisalaan kuuluvien yritysten tulee jatkossa raportoida huolellisuusvelvoitteen toteuttamiseksi toteutetuista toimista.

4.3 Laiminlyönnin vaikutus

Laiminlyönneistä on määrättävä seuraamus, jotta direktiivillä olisi käytännössä tehokas vaikutus. Kestävyysraportointidirektiivin tavoitteiden toteutuminen on suoranaisesti yhteydessä yritysvastuudirektiivin asettamien velvoitteiden toteutumiseen, jonka takia kestävyysraportoinnin laiminlyönnillä on suora vaikutus myös huolellisuusvelvoitteen asettamien tavoitteiden toteutumiseen. EU:n tilinpäätösdirektiivin 2013/34 51 artiklassa määrätään, että jäsenvaltioiden on säädettävä seuraamuksista, joita sovelletaan direktiivin

³² yritysvastuudirektiivi 2024/1760, resitaali 63

mukaisesti annettujen kansallisten säännösten rikkomiseen.³³ Suomessa kestävyysraportoinnin laiminlyömisestä seuraa rekisteriviranomaisen määräämä myöhästymismaksu. Esitysluonnoksessa ehdotettiin alun perin seuraamukseksi myös rikoslain 30 luvun 9 §:ssä kirjanpitorikoksesta määrättävän kaltaista rangaistusuhkaa, mutta ehdotuksesta luovuttiin jatkovalmisteluvaiheessa.³⁴ Perusteena myöhästymismaksulle on se, ettei raporttia ole ilmoitettu rekisteröitäväksi kahdeksan kuukauden kuluessa tilikauden päättymisestä. Myöhästymismaksun suuruus määräytyy kaupparekisterilain 25 §:n 2 momentin nojalla.

Raportointivelvollisuuden laiminlyönnistä seuraavan myöhästymismaksun ohella laiminlyönnistä voi aiheutua yritykselle myös imagohaittaa. Rekisteröinnin tarkoitus on lisätä läpinäkyvyyttä ja siten sen puuttuminen voi vaikuttaa esimerkiksi sijoittajien sekä muiden sidosryhmien yritykseen kohdistamaan taloudellisten mahdollisuuksien sekä riskien arviointiin.

Huolellisuusvelvoitteeseen liittyvän vahingonkorvausvastuun osalta raportoinnin laiminlyönti voi johtaa siihen, ettei johtoyritys pysty todistamaan toimineensa velvoitteen edellyttämällä tavalla. Tällöin vahingonkorvausvastuu voi langeta johtoyritykselle, kun se ei kykene tehokkaasti puolustamaan itseään. Siten raportoinnin toteuttaminen on olennaista myös johtoyrityksen oikeussuojan kannalta.

5 Mikä muuttuu?

5.1 Direktiivin mukainen vahingonkorvausvastuu

Yritysvastuudirektiivissä johtoyritykselle asetetaan hyvin laaja vastuu kaikista toimintaketjussa tapahtuneista vahinkotapahtumista. Huolellisuusvelvoite edellyttää johdolta siis tarpeellisen täsmällistä tietämystä ja hallintaa koko toimintaketjunsä sisällöstä. Vahingonkorvausvastuun laajentamisella johtoyrityksiin ei haluta lähteä muuttamaan kansallisia syy-yhteys perusteita³⁵ tai sitä, kenellä on vahinkotilanteessa näyttökynnys.³⁶ Nämä määrittelyt ovat yhä kansallisen

³³ Direktiivin mukaan jäsenvaltioiden on myös toteutettava kaikki tarvittavat toimenpiteet seuraamusten täytäntöönpanon varmistamiseksi. Säädettyjen seuraamusten on oltava tehokkaita, oikeasuhtaisia ja varoittavia.

³⁴ HE 20/2023 vp.

³⁵ Yritysvastuudirektiivi 2024/1760, resitaali 79

³⁶ Yritysvastuudirektiivi 2024/1760, resitaali 81

lainsäädännön varassa. Sen sijaan tarkoituksena on säännellä niitä perusteita, joilla direktiivin alainen johtoyritys voi joutua korvausvastuuseen vahingosta, joka on tapahtunut direktiivin alaisen yrityksen toimintaketjussa. Aktiivisen roolin ohella korvausvastuu voi siten myös syntyä passiivisella huolellisuusvelvoitteen laiminlyönnillä.

Johtoyritysten siviilioikeudellisestavastuusta säädetään 29 artiklassa. Artiklan mukaan yritys tulee voida saattaa korvausvastuuseen luonnolliselle henkilölle tai oikeushenkilölle aiheutuneesta vahingosta, edellyttäen, että yritys on tahallisesti tai tuottamuksellisesti jättänyt noudattamatta huolellisuusvelvollisuuden asettamaa velvollisuutta ehkäistä mahdollisia haitallisia vaikutuksia tai lopettaa tosiasialliset haitalliset vaikutukset silloin kun oikeuden, kiellon tai velvollisuuden tarkoituksena on suojella luonnollista henkilöä tai oikeushenkilöä ja tämän laiminlyönnin seurauksena on aiheutunut vahinko. Yritys ei kuitenkaan ole vastuussa vahingosta silloin, kun toimintaketjuun kuuluva liikekumppani on yksin aiheuttanut vahingon.

Tahallisuuden ja tuottamuksen kynnystä ei ole direktiivissä käsitelty, ja ne ovatkin kansallisen vahingonkorvausoikeuden määriteltävissä. Ympäristövahinkojen osalta 29 artiklan oikeudella, kiellolla tai velvollisuudella tarkoitetaan kieltoa aiheuttaa mitattavissa olevaa ympäristön pilaantumista tai yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen oikeutta maa-alueisiin ja luonnonvaroihin sekä oikeutta siihen, että niiltä ei riistetä elinehtoja³⁷ sekä velvollisuutta olla rikkomatta näitä.

Yritys ei ole artiklan mukaisesti kuitenkaan vastuussa sellaisesta vahingosta, jonka sen liikekumppani on aiheuttanut omalla toiminnallaan. Arvioitaessa sitä, onko liikekumppani aiheuttanut vahingon yksin vai onko johtoyritys ollut osallisena siihen, annetaan merkitystä sille, minkälaista yhteistyötä on tehty tai olisi pitänyt tehdä. Tätä kynnystä käsittelemme erikseen luvussa 5.1.1 ja 5.1.2. Yhteistyö liikekumppaneiden kanssa on kuitenkin yksi direktiivin pääteemoista ja siten välttämätöntä, jotta tosiasiallisia muutoksia voidaan tehdä. Direktiivin tavoitteena on nimenomaisesti saada yritykset arvioimaan omaa toimintaansa tarkemmin sekä poistamaan sellaiset haitalliset vaikutukset, jotka ovat poistettavissa tehokkaammalla yhteistyöllä. Lisäksi tarkoituksena on välillisesti myös kannustaa direktiivin välittömään sovellusalaan kuulumattomia yrityksiä muuttamaan toimintamallejaan myös siltä osin, kuin ne eivät ole osana johtoyrityksen toimintaketjua. Tämä käy ilmi direktiivin luonteesta, sekä siitä, että direktiivissä painotetaan nimenomaisesti yhteistyön merkitystä eikä sitä, että johtoyrityksien pitäisi valita yhteistyökumppaneikseen sellaiset yritykset, jotka jo

³⁷ Yritysvastuudirektiivi 2024/1760, liite osa I kohta 15 ja 16

valmiiksi toteuttavat huolellisuusvelvoitteen mukaisia toimenpiteitä toiminnassaan. Yhteistyön merkitystä on syytä siten korostaa myös implementoinnissa, kun säädetään kansallista yritysvastuulakia.

Yhteistyö ei kuitenkaan saa tarkoittaa direktiivin mukaan sitä, että johtoyrityksillä olisi oikeus kaikkeen sen toimintaketjun sisällä tapahtuvaan tietoon. Tästä oikeudesta poistuu ensinnäkin oikeus liikesalaisuuksiin (artikla 5), sekä sellaiseen tietoon, joka ei ole merkityksellistä haitallisten vaikutusten ehkäisemisen tai lopettamisen kannalta. Liikekumppaneilta saatava tieto-oikeus tulee perustua sellaiseen laadullisiin ja määrällisiin tietoihin, kuten perusolosuhteisiin korkeimman riskin tuotantopaikoissa tai –laitoksissa. Tällainen tieto voi myös olla esimerkiksi tieto niistä aloista, joissa todennäköisyys haitallisten vaikutusten tapahtumiseen on suurempi kuin toisaalla. Turhien tietopyyntöjen aiheuttamaa taakkaa tulee välttää.³⁸

5.1.1 Johtoyrityksien velvollisuus ehkäistä mahdolliset haitalliset vaikutukset

Artiklassa 10 säännellään mahdollisten haitallisten vaikutusten ehkäisemistä, joka on yksi vahingonkorvausvastuun peruste. Jotta yritys ei joudu korvausvastuuseen aiheutuneesta ympäristövahingosta, tulee sen artiklan mukaisesti ehkäistä riittävästi haitallisia vaikutuksia, jotka on tunnistettu, kun yritys on kartoittanut huolellisuusvelvollisuuden mukaisesti omaa ja koko toimintaketjun toimintaa ja niiden vaikutuksia (artikla 8). Jos ehkäisy ei ole mahdollista, tulee johtoyrityksen artiklan 10 mukaisesti ainakin lieventää riittävästi mahdollisia haitallisia vaikutuksia. Vahingonkorvausvastuun välttämiseksi ei siis riitä vain omien toimien tarkastelu ja oikea toteuttaminen, vaan se edellyttää tietoisuutta ja aktiivista puuttumista periaatteisiin sekä toimintaan koko tuotantoketjun laajuudelta. Yritykseltä edellytetyistä asianmukaisista toimenpiteistä säädetään 10 artiklan 2 kohdassa.

Yhteistyö yrityksen sidosryhmien kanssa on välttämätöntä, jotta yritys voi tosiasiaassa tehokkaasti ehkäistä tai ainakin lieventää toimintansa haitallisia vaikutuksia. Jotta ennaltaehkäisy olisi toteutettavissa, yrityksen tulee laatia ja panna täytäntöön artiklan 10 mukainen toimintasuunnitelma, johon sen tulee pyrkiä saamaan vakuudet sen omilta liikekumppaneilta sekä liikekumppaneiden liikekumppaneilta. Kun toimintasuunnitelmaan on

³⁸ Yritysvastuudirektiivi 2024/1760, resitaali 41

sitouduttu koko toimintaketjun laajuudelta, on myös varmempaa, että tosiasiallisia ehkäisytoimenpiteitä saadaan tehtyä ja haitallisia vaikutuksia ehkäistyä.

Jotta tarpeelliset ennaltaehkäisytoimenpiteet saadaan tehtyä, yrityksen on suotavaa omaloitteisesti auttaa sidosryhmiin kuuluvia pieniä- ja keskisuuria yrityksiä (pk-yrityksiä) tiedollisesti ja taloudellisesti (artikla 10.2,5). Yrityksillä on kuitenkin direktiivin mukaan velvollisuus tarjota tukea silloin kun se on tarpeen. Sidosryhmille annettu tuki on hyödyllistä myös itse johtoyritykselle silloin kun tuen avulla saadaan tehtyä tarvittavat toimenpiteet haitallisten vaikutusten ehkäisemiseksi. Sen voidaan myös nähdä olevan sijoitus yrityksen oman toimintaketjun ympäristövaikutusten hillitsemiseen. Tällä voi olla hyvinkin paljon merkitystä kuluttajille, joiden ympäristötietoisuus lisääntyy joka päivä.

Yhteistyö haitallisten vaikutusten ehkäisemiseksi on tärkeää, sillä ilman sitä ehkäisytoimenpiteiden tekeminen toimintaketjussa on käytännössä mahdotonta. Vahingonkorvausvastuun näkökulmasta yhteistyötä arvioidaan etenkin siltä kannalta, millainen tosiasiallinen kyky johtoyrityksellä on vaikuttaa liikekumppaniin tai sellaiseen yritykseen tai yhteisöön, joka toimii kauempana osana johtoyrityksen toimintaketjua (artikla 10.2,3). Jos johtoyritys ei ole saanut mahdollisten haitallisten vaikutusten aiheuttajalta sitoumusta toimintasuunnitelmaan tai muuten varmuuksia siitä, että vaadittuja riittäviä ehkäiseviä toimenpiteitä tehdään, tai jos niiden tekeminen ei ole mahdollista, riittäviä lieventäviä toimenpiteitä on johtoyrityksen viimeisenä mahdollisena keinona pidätyttävä luomasta uusia suhteita liikekumppaniin (artikla 10.6). Jos yritys on yrittänyt saada liikekumppanilta tarvittavat vakuudet, mutta ei ole reagoinut liikekumppanin välinpitämättömyyteen haitallisten vaikutusten haitallisuudesta, voi tämä näkemykseni mukaisesti jo yksin olla riittävä peruste vahingonkorvausvastuun syntymiseen.

5.1.2 Johtoyrityksien velvollisuus lopettaa tosiasialliset haitalliset vaikutukset

Yritysvastuudirektiiviin 11 artiklassa käsitellään tosiasiallisten haitallisten vaikutusten lopettamista. Toisinkuin 10 artiklassa kyseessä ei ole enää mahdollisia vaikutuksia tai näiden vaikutusten ehkäisyä, vaan tosiasiallisia tiedossa olevia haitallisia vaikutuksia, jotka yrityksen tulee direktiivin mukaisesti lopettaa. Pelkkä näiden haitallisten vaikutusten ehkäiseminen ei siten ole enää riittävää. Jos tosiasiallisia haitallisia vaikutuksia ei voida välittömästi lopettaa niiden laajuus tulee minimoida. Artiklan 11 kannalta on hyvä huomioida se, ettei 12 artiklan mukainen tosiasiallisten haitallisten vaikutusten korjaaminen estä vahingonkorvauksen

hakemista 11 artiklan perusteella, eikä siten 29 artiklan mukaista siviilioikeudellisen korvausvastuun syntymistä. Tosiasialliset haitalliset vaikutukset tulee lopettaa, vaikka varsinaista vahingonkärsijää, ympäristön lisäksi, ei olisikaan. Yritysvastuudirektiivin 11 artikla sisältää jäsenvaltioille velvoitteen valvoa, että jos tosiasiallisia haitallisia vaikutuksia ympäristölle esiintyy, niin johtoyritys ryhtyy artiklan vaatimiin toimenpiteisiin.

Artiklan mukaan yritysten on toteutettava asianmukaisia toimenpiteitä tosiasiallisten haitallisten vaikutusten, jotka on tunnistettu tai ne olisi pitänyt tunnistaa, lopettamiseksi. Asianmukaisilla toimenpiteillä tarkoitetaan sitä, että yrityksen tulee selvittää, aiheuttiko yritys itse tosiasiallisen haitallisen vaikutuksen, yhdessä jonkun kanssa vai aiheutuiko se ainoastaan jonkun sellaisen yrityksen toimesta, joka on osa johtoyrityksen toimintaketju. Yrityksen tulee myös selvittää, olisiko se voinut omalla toiminnallaan vaikuttaa aiheutuneeseen tosiasialliseen haitalliseen vaikutukseen. Tämän prosessin jälkeen yrityksen tulee selvittää, mikä on oikea lähestymistapa poistaa haitallinen vaikutus tai ainakin heti minimoida sen laajuus. Johtoyrityksen tulee laatia ja panna täytäntöön ilman tarpeetonta viivästystä artiklan 11 mukainen toimintasuunnitelma ja pyrittävä joko tekemään se yhdessä asiaan kuuluvien liikeyhteisöiden tai muiden toimijoiden kanssa tai ainakin saamaan heiltä vakuudet siitä, että he noudattavat toimintasuunnitelmaa. Johtoyrityksen tulee tehdä tarpeelliset investoinnit ja antaa tarvittaessa tukea osallisille pk-yrityksille, jotta tosiasiallinen haitallinen vaikutus voidaan lopettaa. Jos on tullut selväksi, etteivät tehdyt toimet onnistu ja liikeyhteisö ei esimerkiksi suostu yhteistyöhön, tulee yrityksen mahdollisuuksiensa mukaisesti lopettaa liikesuhde tähän yritykseen ainakin sen toiminnan osalta, joka aiheuttaa mainittuja haitallisia vaikutuksia. Liikesuhteen lopettaminen tulee kuitenkin olla viimesijainen keino, sillä se on vastoin direktiivin tavoitetta saada yritykset tosiasiaa muuttamaan haitallisia toimintamallejaan.

Vahingonkorvausvastuun osalta arvioidaan vahinkotapahtuman eli tosiasiallisesti aiheutuneen haitallisen vaikutuksen osalta sitä, mikä on ollut yrityksen kyky vaikuttaa tosiasiallisten haitallisten vaikutusten aiheuttaneeseen liikeyhteisöön. Vaikuttaminen voi tarkoittaa esimerkiksi yrityksen mahdollisuutta saada aiheuttaja sitoutumaan toimenpidesuunnitelmaan haitallisten vaikutusten lopettamiseksi sekä auttaa aiheuttajaa taloudellisesti ja tiedollisesti toimimaan suunnitelman vaatimalla tavalla. Jos yritys ei ole tehnyt tarvittavia asianmukaisia toimenpiteitä, jotta tilanteelta olisi alun perin vältytty ja tilanteen uhka oli tiedossa tai olisi pitänyt olla tiedossa voi tämä jo yksin mielestäni laukaista korvausvastuun. Myös se, ettei vahinkotapahtuman jälkeen olla tehty tarpeellisia artiklassa vaadittuja toimenpiteitä ja haitallista vaikutusta ei ole lopetettu, on rikkomus yritysvastuudirektiivin asettamasta

huolellisuusvelvoitteesta ja siten laukaisee johtoyrityksen korvausvastuun. Mahdollisten tulevaisuudessa tapahtuvien tosiasiallisten haitallisten vaikutusten osalta arvioitavaksi voi tulla esimerkiksi se, miksi yritys ei ensimmäisen tapahtuman johdosta ole joko yrittänyt vahvemmin saada yritystä muuttamaan selkeästi ympäristölle haitallisia toimintatapojaan ja viimesijassa sitä, miksi yritys ei ole, kun se on huomannut, ettei liikekumppani muuta toimintatapojaan, lopettanut liikesuhdetta tämän kanssa.

Korvausvastuun määräytymisellä on erityistä merkitystä tapauksissa, joissa kolmannen maan liikekumppani aiheuttaa maassa sellaisia ympäristövahinkoja, joita ei kielletä tai valvota kyseisen maan lainsäädännössä. Tällöin kolmannen maan vahingonkärsijä voi hakea toissijaisesti korvauksia johtoyritykseltä, sen perusteella, ettei se ole toiminut yritysvastuun velvoittamalla tavalla.³⁹ Jos esimerkiksi suomalainen johtoyritys itse tai jokin sen toimintaketjussa oleva yritys aiheuttaa vahinkoa kolmannessa valtiossa, voi kolmannen valtion vahingonkärsijä vaatia korvauksia suomalaiselta johtoyritykseltä. Samoin jos suomalainen maanomistaja kärsii vahinkoa sellaisen yrityksen johdosta, ja toiminta on ollut osa jonkin johtoyrityksen toimintaketjua, voi suomalainen vahingonkärsijä hakea korvausta huolellisuusvelvoitteen rikkomisen perusteella suoraan johtoyritykseltä korvausvastuun edellytysten täytyessä. Tämä yritysvastuudirektiivin tuoma korvausvastuun peruste on täysin uusi muoto ympäristövahinkojen korvaamiseen ja varsin tehokas tapa puuttua myös EU:n ulkopuolella tapahtuviin ympäristövahinkoihin. Kolmansien maiden valtioille ei kuitenkaan voi sisällyttää velvoitetta vaatia maidensa yrityksiä korjaamaan vahinkoja, joilla ei ympäristön lisäksi ole muita vahingonkärsijöitä. Artiklan realisoituminen kolmansissa maissa vaatii siten erillisen kantajan.

5.2 Uudistuksen tuomat haasteet vahingonkorvausvastuun määräytymisessä

Vastuunjakoon ympäristövahinkojen korvaamisesta tuo haasteita sääntelyn muodostaminen sellaiseksi, että se kattaa vahingot tarpeeksi laajasti ja on samalla tarpeeksi toistettava ja mukautuva samankaltaisiin tapauksiin. Hankaluuksia vahinkojen korvattavuuden määrittelyssä tuo se, että kokonaisvahingossa voi olla vaikeaa erottaa ympäristövahinko muusta aiheutuneesta vahingosta.⁴⁰ Erottelu näiden kahden välillä voi muodostua merkitykselliseksi niissä tilanteissa, joissa aiheuttajasta riippuen tapaukseen tulisi soveltaa eri lakeja ja siten myös

³⁹ Yritysvastuudirektiivi 2024/1760, resitaali 46

⁴⁰ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s.74.

lopputulos voi olla hyvin riippuvainen siitä, kuka tapauksessa on määritelty vahingonaiheuttajaksi.

Haasteita yrityksille voi tuottaa vahingon ennakoitavuus vastuun ulottuessa pidemmälle tuotantoketjuun. Ennakoitavuus kuuluu vahingonkorvausvastuun yleisiin periaatteisiin, joten vastuu ei voi uuden sääntelynään myötä ulottua toimintaan, jonka kontrollointiin johtoyrityksellä ei ole kohtuullisia mahdollisuuksia.⁴¹ Mitä kauemmaksi johtoyrityksen omasta välittömästä toiminnasta mennään, sitä vaikeammaksi tuotantoketjun tapahtumien seurausten arviointi muodostuu. Vahingon ennakoitavuuden arviointi tulee todennäköisesti olemaan yksi elementeistä, joihin tuomioistuimet tulevat yritys vastuutapauksia ratkaistessaan selventämään.

Haasteita tuotantoketjun laajuuden määrittelyyn ja sitä kautta myös johtoyrityksen vahingonkorvausvastuun ulottuvuuteen lisää myös tuotantoketjujen kansainvälistyminen ja laajentuminen. Mitä pidempi ja kansainvälisempi tuotantoketju on, sitä helpompi etenkin suuryritysten on ollut piilottaa ja jakaa haitalliset ympäristövaikutukset tuotantoketjuun pitäen samalla oman maineensa ulospäin positiivisena. Tällöin toimintaketjuun on ollut helpompi sisällyttää toimintaa, jota on voitu arvioida erilaisilla kriteereillä erilaisten kansallisten lakien mukaan. Haastavuutta tehokkuuteen lisää myös se, etteivät kolmansien maiden vahingonkärsijät välttämättä edes tiedä direktiivin luomasta mahdollisuutta hakea korvauksia johtoyritykseltä. Uuden sääntelyn tarkoituksena on kitkeä vastuuton ympäristötoiminta ottamalla tuotantoketju mukaan johtoyrityksen toiminnan arviointiin. Sääntely auttaa ohjaamaan toimintaa oikeaan suuntaan ja kannustaa yrityksiä aidosti kehittämään omaa toimintaansa, mutta nähtäväksi jää, tulevatko etenkin suuryritykset löytämään tapoja, jolla sääntelyä onnistutaan kiertämään. Kattavuudestaan huolimatta sääntely ei kuitenkaan aseta johtoyritystä vastuuseen tuotantoketjun sidosryhmän yksin aiheuttamasta vahingosta. Aukottomasti ei pystytä valvomaan sitä, voiko johtoyrityksellä olla edes jonkinlaista vaikutusta sellaisen vahingon syntyyn, josta tuotantoketjun toisen toimijan voidaan kokonaan katsoa olevan vastuussa.

5.3 Yrityksen oma mahdollisuus vaikuttaa omaan vastuuseensa

Yritysvastuudirektiivi luo yritykselle raamit siitä, miten sen tulee toimia vastuullisesti kansainvälisillä markkinoilla. Yrityksillä on kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa siihen, kuinka

⁴¹ TEM 2020:42 Oikeudellinen selvitys yritys vastuulaista, s.84

laajasti he haluavat vaikuttaa liikekumppaneidensa toiminnan sisältöön. Direktiivin tavoitteena on nimenomaisesti se, että yritykset yrittävät siirtää direktiivin mukaiset velvoitteet mahdollisimman laajalla koko yrityksen toimintaketjun alkupäästä, ketjun loppupäähän asti. Direktiivin mukaan yritysten tulee “pyrkii” siirtämään velvoitteet eteenpäin toimintaketjussa. Se mihin direktiivillä tarkoitetaan pyrkimisellä jää, kuten aiemmin jo todettiin, kansallisen implementoinnin varaan.

Yrityksien tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa liikekumppaneiden toimintaan tulee kuitenkin ottaa arvioinnissa huomioon. Esimerkiksi liikekumppaneiden omiin sopimuskumppaneihin vaikuttaminen on täysin johtoyrityksen kyseisen liikekumppanin varassa. Selvää kuitenkin on, että mitä enemmän johtoyritys vaatii mahdollisuuksia tosiasiallisesti valvoa sopimuskumppaneidensa ja heidän sopimuskumppaneiden toimintaa, sitä suurempi tosiasiallinen velvollisuus heille syntyy oikeasti valvoa sitä. Mahdollisuuksien lisääminen lisää siten myös vastuuta. Esimerkin tästä tapauksesta antaa tapaus Doe v. Wal-Mart (No.26012, 29335),⁴² missä kantaja vaati Wal-Martilta korvauksia vahingoista, joita he olivat kärsineet huonojen työolosuhteiden vuoksi. Kantajat vetosivat siihen, että koska Wal-Mart oli sopimuksessaan varannut vallan valvoa sopimuskumppaninsa työntekijöiden työolosuhteita ja sittemmin laiminlyönyt tämän oikeutensa, oli se korvausvelvollinen työntekijöille aiheutetuista vahingoista.⁴³ Tapaus ei ikinä edennyt oikeuteen ratkaistavaksi, mutta osoittaa silti sen, että yrityksen, joka on varannut mahdollisuuden valvoa sopimuskumppanin toimia, on myös näin tehtävä, tai pelkona on vahingonkorvausvastuun syntyminen.

Viimeistään tarpeellisten toimien sisältö tulee konkretisoitumana tuomioistuimen oikeuskäytännössä. Pyrkimistöimien tulee olla kuitenkin konkreettisia ja yrityksen tulee esimerkiksi sisältää jatkossa sopimuksiinsa velvoitteen huolellisuusvelvoitteen sisältämän prosessin edellyttämisestä myös liikekumppaneiltaan sekä heidän liikekumppaneiltaan. Se, että liikekumppanin kotimaan oma lainsäädäntö ei edellytä huolellisuusvelvoitteen noudattamista, ei sopimuksen vuoksi siten vapauttaisi liikekumppaneita arvioimasta toimintaansa ja siten ehkäisemästä, lopettamasta sekä poistamasta toimintansa haitallisia vaikutuksia.

⁴² Casetext: Doe v. Wal-Mart stores Inc. 2001

⁴³ Washington Legal Foundation: Doe v. Wal-Mart stores, inc. 2006

6 Tuomioistuinkäsittely

6.1 Asianosaiset

Oikeudenkäynnin asianosaisia ovat kaikki ne, joiden nimissä oikeutta käydään.⁴⁴ Kantajan on haastehakemusta tehdessään ilmoitettava kaikkien asianosaisten nimet (Oikeudenkäymiskaari 5:2.2). Vahingon kärsineellä on oikeus ilmoittaa haastehakemuksessa vahingon aiheuttaneen yrityksen lisäksi se yritys asianosaiseksi, jonka toimintaketjun osana vahingon aiheuttanut yritys on ollut vahingon tapahtuessa. Kantajan ei tarvitse haastehakemuksen yhteydessä riidattomasti osoittaa johtoyrityksen vastuuta, vaan johtoyrityksen asianosaisasema voidaan ratkaista osana oikeudenkäyntiä.⁴⁵

Asianosaisaseman ratkaiseminen toteutetaan analysoimalla oikeudenkäynnissä sitä, onko direktiivin alainen johtoyritys tehnyt tarpeelliset ja tosiasialliset toimet haitallisten vaikutusten ehkäisemiseksi tai lopettamiseksi, tai jos tämä ei ole mahdollista, lieventämiseksi tai minimoimiseksi. Lisäksi analysoidaan sitä, mikä on johtoyrityksen tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa toimintaketjun osana olevan yrityksen toimintaan ja siten tosiasiallisesti estää vahinkotapahtuman tapahtuminen. Jos johtoyrityksellä ei tosiasiasa ollut mahdollisuutta vaikuttaa vahingon aiheuttaneen yrityksen toimintaan, on vahinko aiheutettu yksin, eikä johtoyritys siten ole vahingonkorvausvastuussa (artikla 29.1,2). Ratkaisevassa osassa asianosaisuuden todistamisessa on johtoyrityksen tekemät raportit huolellisuusvelvoitteen mukaisten velvoitteiden täyttämisestä. Raporttien julkisuus helpottaa kantajan näyttötaakkaa, sillä hän voi vedota raportteihin todistaessaan johtoyrityksen asianosaisuutta jutussa.

6.2 Kanneoikeus

Kanneoikeus on luonnollisella henkilöllä tai oikeushenkilöllä, jolla on oikeus esittää asiassa vaatimuksia.⁴⁶ Ympäristövahinkotilanteissa kanneoikeus voi olla esimerkiksi maan omistajalla tai muulla taholla, joka on vahinkotapahtuman johdosta kärsinyt vahinkoja.

Yritysvastuudirektiivi asettaa jäsenvaltioille velvollisuuden säätää kohtuullisista edellytyksistä, joilla vahingon kärsineellä on oikeus, niin halutessaan, valtuuttaa ammattijärjestö, riippumaton

⁴⁴ Jokela 2013, s.1

⁴⁵ Jokela 2013, s.1

⁴⁶ Jokela 2013, s.41

ympäristöjärjestö tai muu riippumaton järjestö nostamaan kanteen puolestaan. Järjestö ei saa saada kanteen nostamisesta taloudellista etua, eikä se voi vain tilapäisesti osallistua suojaamaan direktiivillä suojattujen oikeuksien toteutumista (artikla 29.3,4).

Järjestöjen kanneoikeutta on jo pitkään yritetty ajaa osaksi Suomen lainsäädäntöä. Etu- ja palvelujärjestö tekniikan tai luonnontieteen yliopistokoulutuksen saaneille uutisoiti jo vuonna 2014 ammattiliittojen kanneoikeuden hyödyistä työmarkkinoiden toimivuudelle.⁴⁷ Vuonna 2023 eduskunnalle tehtiin lakialoite laiksi järjestökanteesta työsuhteeseen liittyvässä riita-asiassa.⁴⁸ Suomen hallitus on kuitenkin ollut järjestökanteesta vastaan eikä syvemmillä keskusteluille ole annettu tilaa. Suomen haluttomuudesta säätää järjestökanteen osaksi yritys vastuuta kertoo myös se, että järjestökanteen oikeus puuttui täysin Suomen omasta yritys vastuulakiehdotuksesta.⁴⁹ Suomi uhkasi asettua Yritys vastuudirektiiviä vastaan EU:ssa ja yksi syy tähän oli nimenomaisesti juuri direktiivin sisältämä ryhmäkanteen oikeus.⁵⁰

Yritys vastuudirektiivi tuo kuitenkin tämän tärkeäksi nähdyn oikeuden osaksi Suomen lainsäädäntöä direktiivin alaan kuuluvissa asioissa. Direktiivi sallii järjestölle oikeuden, kun se täyttää tarvittavat vaatimukset (pysyvyyden- ja taloudellisen edun kieltovaatimus) ja kun vahingonkärsinyt osapuoli sitä pyytää, edustaa vahingon kärsineen oikeutta tuomioistuimessa ja siten vahvistaa tapausta tiedollisilla ja taloudellisilla resursseillaan. Yksilöllä on parempi todennäköisyys saattaa suuri kansainvälisesti toimiva yritys vastuuseen direktiivin velvoitteiden rikkomisesta, kun se saa suuren organisaation taakseen. Yritys vastuudirektiivi tuo siten kauan kaivattuja oikeuksia Suomen lainsäädäntöön ja pienentää siten kynnystä laajentaa järjestökanteen oikeutta direktiivin sääntelyalan ulkopuolelle.

Ympäristöjärjestöillä on halukkuutta puuttua ympäristölle ja ilmastolle tehtyihin vahinkoihin. Esimerkiksi korkeimman hallinto-oikeuden tapauksessa KHO 2023:62 jossa Greenpeace ja Suomen luonnonsuojeluliitto vaativat korkeinta hallinto-oikeutta kumoamaan valtioneuvoston päätös ilmastovuosikertomuksesta. Vaikka korkein hallinto-oikeus ei tutkinut valitusta, osoittaa

⁴⁷ Tek.fi: Ammattiliittojen kanneoikeus edistäisi työmarkkinoiden toimivuutta. 2014.

⁴⁸ Lakialoite LA 3/2023 vp

⁴⁹ Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2022:24 Arviomuistio asianmukaisen huolellisuuden velvoitteesta. Kansallisen yritys vastuulain arviointia

⁵⁰ Finnwatch: Hallitus uhkaa kaataa yritys vastuudirektiivin. 2024.

tapaus mielestä ympäristöjärjestöjen vahvan motivaation saattaa vastuuseen kaikki ne toimijat, jota vahingoittavat toimillaan ympäristöä tai ilmastoa.

6.3 Oikeustapauksia

Yritysvastuun säätäminen osaksi kansallista lainsäädäntöä tuo tulevaisuudessa myös täysin uudenlaisia oikeuskysymyksiä Suomen tuomioistuimille. Lisääntyvien, valtiota vastaan nostettujen, valtion vastuuseen liittyvien, ilmasto-oikeudenkäyntien lisäksi tuomioistuimet pääsevät tulevaisuudessa pohtimaan myös yritysvastuuta. Suomesta puuttuvan kansallisen yritysvastuulain seurauksena tuomioistuimet eivät ole päässeet pohtimaan vastuun ulottamista johtoyrityksen varsinaisen toiminnan ulkopuolelle, mutta kuitenkin sen toimintaketjussa tapahtuneeseen vahinkoon. Vastuu johtoyrityksen omasta toiminnasta on kuitenkin jo kansallisestikin säädetty esimerkiksi juuri edellä mainitussa ympäristövahinkolaissa.

Suomessa on jo kuitenkin pohdittu vastuun ulottamista toiminnan osana olevaan, mutta taustalla toimivaan johtoyritykseen. Korkeimman oikeuden tapauksessa 2011:62 oli kysymys siitä, oliko ympäristövahingosta vastuussa huoltoasemaketju Neste vai sen ketjuun kuuluva itsenäinen toiminnanharjoittaja, jonka toiminnan seurauksena ympäristövahinko oli syntynyt. KKO katsoi tapauksessa vastuun olevan tuottamuksesta riippumatta Nesteellä, sillä se voitiin kyseisessä tapauksessa nähdä toiminnan harjoittajana ympäristövahinkolain 7 §:n ankaraan vastuuseen vedoten. Tapaus oli ensimmäisiä Suomessa, jossa vastuu tapauksessa kuvatuunlaisesta ympäristövahingosta ulotettiin tuottamuksesta huolimatta johtoyritykseen. Korkeimman oikeuden perusteluiden kohdan 19 mukaan tulkinnassa tulee huomioida se, että Neste on omistanut osan laitteista, joiden johdosta vahinko on tapahtunut. Lisäksi kyseessä on ollut Nesteen liiketoimintaketju, jonka osana itsenäinen toiminnanharjoittaja on toiminut. Kyse ei siten ole varsinaisesti yritysvastuun ulottamista johtoyrityksen varsinaisen toiminnan ulkopuolelle, sillä kyseinen toiminta voidaan katsoa olleen osa Nesteen varsinaista toimintaa ja siten vastuun ulottaminen Nesteeseen on ollut perusteltua voimassa olevalla lainsäädännöllä.

Muulla maailmassa on myös esimerkkejä siitä, miten tuomioistuimissa on käsitelty johtoyrityksen vastuuta sen toimintaketjun osana aiheutetusta vahingoista. Esimerkiksi tapauksessa *Vedanta Resources PLC v. Lungowe* oli kyse yrityksen vastuun ulottumisesta sen ulkomaisen tytäryhtiön toiminnasta kolmannelle aiheutuneeseen vahinkoon. Tapauksessa kaivosyhtiö *Vedanta Resources Limited*:in katsottiin olevan vastuussa tytäryhtiönsä aiheuttamasta ympäristövahingosta. Ratkaisu on merkittävä siltä kannalta, että kyseessä oli

ensimmäisiä ylikansallisia oikeudenkäyntejä, jossa kansalliselle tuomioistuimelle annettiin vastuu käsitellä johtoyrityksen vastuuta kansainvälisessä toimintaketjussa tytäryhtiön toimesta aiheutuneesta vahingosta. Tuomion annon jälkeen heräsi keskustelua siitä, kannustaisiko tapauksessa annettu ratkaisu johtoyrityksiä ympäristönormien noudattamisen sijaan piilottelemaan niiden tytäryhtiöiden toimia. Yritysvastuudirektiivi tulee kuitenkin laajennetulla velvollisuudellaan tukemaan ratkaisun lopputulosta.⁵¹

Yritysten ympäristövastuuseen liittyviä vahingonkorvausoikeudenkäyntejä kansainvälisesti tarkasteltaessa voidaan huomata, etteivät kanteet valtaosassa tapauksista ole johtaneet vaadittujen vahingonkorvausten määräämiseen. Läheskään kaikki yritysvastuuseen liittyvät oikeuskanteet eivät sisällä vahingonkorvausvaatimuksia. Huomattavan usein myös niissä tapauksissa, joissa vahingonkorvauksia on vaadittu, vahingonkorvausvastuu on vanhentunut eikä vahingonkorvauksia ole tähän syyhyn vedoten voitu tuomita. Tähän mennessä ympäristövahinkojen kärsijän ja etenkin ympäristön asema on ollut suhteellisen heikko ja vahingon korvattavuuden useat ehdot ovat olleet vaikeasti täytettävissä. Uudella sääntelyllä on kuitenkin hyvät edellytykset parantaa vahingonkärsijöiden asemaa. Kun sääntelyä yritysten vastuusta on täsmennetty, vahingonkorvauskanteita tullaan todennäköisesti nostamaan herkemmin ja hyvissä ajoin, jolloin vahingonkorvauskateilla on paremmat mahdollisuudet ja menestyä korvattavuuden todennäköisyys paranee. Tämän myötä aiheesta saadaan varmasti lisää oikeuskäytäntöä, joka selkeyttää vahingonkorvaamisen edellytyksiä. Uuden sääntelyn tuoman vastuun laajenemisen voisi olettaa vaikuttavan määrällisesti vahingonkorvausten määräämisen lisääntymiseen, sillä useissa tapauksista on ollut kyse nimenomaan tuotantoketjussa tapahtuneen, muun kuin johtoyrityksen, aikaansaamasta vahingosta.

7 Johtopäätöksiä

Yritysvastuu ei ole uusi käsite, sillä yrityksillä on jo ennen yritysvastuudirektiiviä ollut vastuu huolehtia omasta toiminnastaan. Käsitteen merkitystä on kuitenkin täsmennetty, kansainvälisten organisaatioiden toimesta sekä ensin kansallisten lakien kautta ja sitten EU:n yhtenäisellä yritysvastuudirektiivillä. Vaikka direktiivi sisältää paljon kompromissitekstiä ja se ei ole sisällöltään yhtä tehokas kuin alun perin oli tarkoitus, on se kuitenkin ehdottomasti hyvä

⁵¹ Lungowe v. Vedanta Resources plc [2019] UKSC 20.

alku kansainvälisten suuryritysten saamiseksi vastuuseen aiheuttamistaan haitallisista vaikutuksista ympäristölle ympäri maailmaa ja ehkä vielä tärkeämmin, näiden vaikutusten ennaltaehkäisemiseksi.

Yritysvastuudirektiivi asettaa yrityksille kauan kaivattua vastuuta siitä, mitä itseasiassa tapahtuu niiden toimintaketjun sisällä. Yrityksen tulee direktiivin johdosta tuntea yhä vahvemmin toimintaketjunsä aiheuttamat vaikutukset ympäristölle. Jos yritys laiminlyö toimintaketjunsä haitallisten vaikutusten arvioinnin, laiminlyönti se laukaista direktiivin mukaisen vahingonkorvausvastuun siinä tapauksessa, kun on tapahtunut sellainen vahinko, jonka mahdollisuudesta tai todennäköisyydestä on tiedetty tai siitä olisi pitänyt tietää, jos yritys olisi toiminut huolellisuusvelvoitteen vaatimalla tavalla. Suomessa huolellisuusvelvoitteen kanssa osittain samankaltaista vastuuta on ollut luomassa ympäristövahinkoihin liittyvä ankara vastuu. Korvausvastuu voi siten kohdentua täysin eri yritykseen kuin aluksi näyttää. Pelko korvausvastuusta kannustaa myös yrityksiä yhä enemmän vaatimaan myös liikekumppaneiltaan sitoutumista huolellisuusvelvoitteen asettamiin vaatimuksiin. Korvausvastuu ulottuu myös kolmansissa maissa tapahtuviin haitallisiin vaikutuksiin, minkä takia, vaikka kansallinen laki ei toisi vahingon kärsineelle oikeussuojaa, hän voi hakea hyvitystä huolellisuusvelvoitteen rikkomiseen vedoten johtoyritykseltä. Kuitenkin, jotta kolmansien maiden vahingonkärsijä voi hakea korvausta kärsimästään vahingosta, tulee hänen olla tietoinen tällaisesta mahdollisuudesta. Tämä edellyttää tiedottamisen lisäämistä vahingonkärsijän oikeuksista myös EU:n alueen ulkopuolelle. Korvausvastuu tarkoittaa siten johtoyrityksen kannalta lisääntyntä vastuuta siitä, mitä itseasiassa tapahtuu sen toimintaketjun sisällä. Toimiminen vastuullisesti huolellisuusvelvoitteen asettamien vaatimusten mukaisesti on tehokkain tapa varmistaa, ettei yritys joudu korvausvastuuseen toimintaketjunsä aiheuttamista vahingoista.

Erytisesti järjestökanteen salliminen osana direktiivin sisältämien oikeuksien turvaajana on ollut toivottu suuntaus Suomen lainsäädännölle. Järjestökante antaa vahingon kärsineelle oikeuden valtuuttaa jokin riippumaton ja pysyvä järjestö ajamaan kannelta hänen puolestaan oikeudessa. Järjestöllä on parempi tiedollinen ja taloudellinen asema verrattuna esimerkiksi luonnolliseen henkilöön, jonka maa-alueella ympäristövahinko on tapahtunut, ja siten parempi mahdollisuus näyttää todeksi, ettei johtoyritys ole todella toiminut huolellisuusvelvoitteen edellyttämällä tavalla ja on korvausvastuussa luonnolliselle henkilölle.

Järjestökanteen lisäksi direktiivi lisää paljon johtoyritysten velvollisuutta tehdä yhteistyötä liikekumppaneidensa ja koko toimintaketjunsä kanssa. Jotta direktiivin tavoite yritysten haitallisten toimintamallien muuttamisesta toteutuu, johtoyrityksien tulee liikekumppaniensa vaihtamisen sijaan lähtökohtaisesti kannustaa nykyisiä liikekumppaneitaan kestävämpään yritystapaan. Yhteistyön lisääminen onkin yksi direktiivin tavoitteista ja sitä parantamalla johtoyritys voi tehokkaammin estää ympäristölle haitallisia vaikutuksia.